

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier

Duitse commandopost IJzer uit de Eerste
Wereldoorlog in Middelkerke
(Mannekensvere)

Monument

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

Duitse commandopost IJzer uit de Eerste Wereldoorlog, Middelkerke
(Mannekensvere), Kerkhoekstraat zonder nummer – monument

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/35011/102.1
Hannelore Decoodt
24/09/2016

INHOUDSTAFEL

1.	Beschrijvend gedeelte	4
1.1.	Situering	4
1.2.	Historisch overzicht	4
1.2.1.	Historische context	4
1.2.2.	De bunker	4
1.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedkenmerken en erfgoedelementen.....	5
1.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	6
2.	Evaluerend gedeelte	6
2.1.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	6
2.1.1.	Historische waarde	6
2.1.2.	Architecturale waarde	7
2.1.3.	Technische waarde	7
2.1.4.	Culturele waarde.....	7
2.2.	Motivering van het type bescherming.....	7
2.3.	Motivering van de afbakening van de bescherming	7
2.4.	Juridische toestand	8
2.4.1.	Onroerend Erfgoed:	8
2.4.2.	Ruimtelijke Ordening:	8
2.4.3.	Landinrichting / andere projecten:.....	8
3.	Beheersvisie	8
3.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	8
3.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	8
3.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed.....	9
4.	Bronnen	9
5.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	10
5.1.	Omgevingsplan bij de bescherming	10
5.2.	Fotobijlage	10
5.3.	Documentatie	10
5.4.	Criterionota	11

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

Dit beschermingsdossier maakt deel uit van het thematische beschermingspakket 'Bunkers uit de Eerste Wereldoorlog in het Duitse hinterland', dat op zijn beurt kadert in de reeks beschermingsdossiers van het erfgoed van beide wereldoorlogen in Vlaanderen. Meer duiding over dit thematische pakket is terug te vinden in de criterianota in bijlage. Hierin worden de belangrijkste krijtlijnen van de Eerste Wereldoorlog geschetst, evenals het belang en de evolutie van de Duitse bunkerbouw tijdens de *Grooten Oorlog*. Ten slotte worden de erfgoedwaarden en criteria besproken, die aan de basis liggen van de selectie van beschermingswaardige bunkers.

1.1. Situering

Betonnen militaire constructie op de vroegere noordoostelijke oever van de IJzer, ter hoogte van de Kerkhoekstraat, in vogelvlucht op één kilometer ten zuiden van de dorpskern van Mannekensvere. Na de aanleg van een steviger dijk ten noordoosten van deze voormalige IJzeroever in 2003, werden grote delen van de oorspronkelijke oever bewaard en geïntegreerd in een brede ecologische oeverzone.

1.2. Historisch overzicht

Duitse commandopost uit de Eerste Wereldoorlog, opgetrokken langs de voormalige oostelijke oever van de IJzer.

1.2.1. Historische context

Tijdens de Eerste Wereldoorlog vormde de noordoostelijke oever van de IJzer tussen Sint-Joris en Diksmuide min of meer de Duitse frontlijn. De geallieerde, voornamelijk Belgische frontlijn volgde grosso modo de bedding van de voormalige spoorlijn Nieuwpoort-Diksmuide. Het gebied ten oosten van deze spoorwegbedding en ten westen van de IJzer was grotendeels geïndeerd en vormde een buffer tussen de vijandelijke fronten. In dit geïndeerd gebied hadden beide partijen wel voorposten ingericht op hoger gelegen gebieden, doorgaans hoevesites. Deze voorposten waren bereikbaar door aangelegde passerellen.

Ook ter hoogte van Mannekensvere was de oostelijke IJzeroever uitgebouwd als Duitse frontlijn. In het gebied ten westen van de IJzer en net ten westen van onderhavige bunker waren onder meer Duitse *Feldwachen* (voorposten) ingericht bij de hoeves Grote Hemme, Hemme Brug en Violette. Deze voorposten konden bereikt worden via *Brückenstegen* (passerellen). Deze passerelles lagen volledig in het zicht van de vijand en konden daardoor enkel 's nacht bewandeld worden. De hoofdstelling, langs de oostelijke IJzeroever, bestond uit een aaneenschakeling van sterk uitgebouwde bruggenhoofden aan de IJzer, die met elkaar verbonden werden via loopgraven. De dichtste Belgische voorposten waren ongeveer 1500 meter van onderhavige bunker verwijderd.

De IJzeroever ter hoogte van Mannekensvere lag in het *Marinegebiet*. Hiermee wordt dat deel van de Duitse frontzone en het hinterland bedoeld, dat door het *Marinekorps Flandern* werd bezet. In de dagboeken van marine-eenheden wordt vanaf de tweede helft van 1915 melding gemaakt van de bouw van betonnen posten.

1.2.2. De bunker

De bewaarde betonnen post heeft bovenaan de toegang inscripties, die hoogstwaarschijnlijk ontcijferd kunnen worden als *L.R.K.*, verwijzend naar de *Linke Reserve Kompanie*. Tussen 25 januari en 29 september 1916 bezette het Derde Marine

Infanterie Regiment de sektor Mannekensvere. Vanaf eind februari werd de bezetting van de voorposten en de hoofdstelling gereorganiseerd. Behalve de *Hemme-Kompanie*, *Violette-Kompanie*, *Terstille-Kompanie*, *Mannekensvaere-Kompanie* [sic] was er ook nog een *Linke Reserve-Kompanie* en een *Rechte Reserve-Kompanie*, beiden gevestigd op de oostelijke oever van de IJzer (1). De *Gefechtsstand* (commandopost) van de bevelhebber van de *Linke Reserve-Kompanie* was gevestigd in een *Betonunterstand* (betonnen schuilplaats) op de oostelijke oever van de IJzer, tussen *Nacelle* en *Fährhaus* in de ondersektor Mannekensvere (2). De ligging van deze *Betonunterstand* kan dus overeenstemmen met die van onderhavige bunker.

Dat de bewaarde betonnen constructie inderdaad reeds vroeg tijdens de oorlog is opgetrokken, kan ook aangetoond worden dankzij de luchtfotografie. Op militaire luchtfoto's uit maart 1916 is op exact dezelfde plaats als onderhavige bunker een constructie te zien (3). Op luchtfoto's zijn betonnen constructies vanuit de lucht goed te onderscheiden, vanwege de lichte kleur van het beton, als ze niet bijkomend gecamoufleerd werden (4).

Ook de mindere kwaliteit van het beton, dat niet gewapend lijkt te zijn, is een aanwijzing dat de bunker vrij vroeg in de oorlog werd opgetrokken. In ieder geval was het omwille van logistieke redenen nooit evident om dichtbij het front stevige constructies uit gewapend beton op te trekken.

Langsheen de *Hauptstellung* en ook rond de bunker waren loopgraven aangelegd. Op diverse Belgische militaire stafkaarten, weliswaar van latere datum, wordt op deze plaats een commandopost aangeduid. Een foto van een commandopost in het naburige Schore toont een gelijkaardige constructie als de bewaarde betonnen post (5). Vergelijkbare kenmerken van zowel de bewaarde constructie als degene op foto zijn de schuin afgewerkte, mooi gecementeerde dakrand en de drie vierkante vensters.

De bunker is in de jaren 1930 ingetekend door de *Service Technique du Génie*, onder het nummer 364.

1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedkenmerken en erfgoedelementen

Duitse betonnen militaire constructie, opgetrokken op de voormalige oostelijke oever van de IJzer, ter hoogte van de Kerkhoekstraat. Ten oosten van deze oever werd in 2003 een steviger dijk gecreëerd, om het laaggelegen poldergebied tussen Diksmuide en Nieuwpoort beter te beschermen tegen overstromingen vanuit de IJzer. Grote delen van de voormalige oostelijke IJzeroever zijn echter bewaard en geïntegreerd in een ecologische zone, waaronder het deel met onderhavige Duitse betonnen post.

Het beton van de bunker is samengesteld met grove kiezels. Er is op het eerste zicht geen wapening in het beton zichtbaar. Het dak was gegoten op gebogen gegolfde plaatijzers, die steunden op de zijmuren. De dakranden zijn aan de buitenzijde schuin afgewerkt met een gecementeerde laag. Op het dak is grasbegroeiing aanwezig, tijdens de oorlog aangebracht als camouflage.

¹ Tannen 1936, 121.

² *Fährhaus* lag op de westelijke oever van de IJzer, in vogelvlucht op ongeveer 250 meter ten westen van de bewaarde bunker. *Ferme Nacelle*, op latere Duitse stafkaarten ook aangeduid met *Funker Hof*, lag op zo'n 600 meter ten zuidoosten van de bewaarde bunker. Zie *Mannekensveer*, 13/6/1918.

³ Franse militaire luchtfoto 16 maart 1916.

⁴ Stichelbaut B. & Chielens P. 2013, 42.

⁵ Zie bijvoorbeeld Lambrecht 2013, 250. Bij de foto staat volgend opschrift: "*Schore, in beton gegoten bataljonshoofdkwartier*". Een andere foto van deze commandopost, genomen door Lt. Ganzert, is eveneens gepubliceerd in Deseyne 2007, 25. Hier wordt hij omschreven als "*Gevechtsstand van het 5^e Bataljon van het 3^e Matrosenregiment nabij de Violette Ferme. Opvallend is de zorgvuldige afwerking van de bunker rechts. (foto Lt. Ganzert)*".

De toegang zit aan zuidoostelijke zijde. In het beton rond de toegang zitten verschillende gleuven, voor de bevestiging van een deur. Boven de deur zijn drie grote letters in een boog in het beton gegrift, waarvan de eerste twee "L.R." betreffen. Vermoedelijk is de derde letter een "K".

In de noordoostelijke muur zitten drie min of meer vierkante muuropeningen, die naar het midden toe versmallen. Uitsparingen in de buitenmuur wijzen op een mogelijke afsluiting van deze openingen. Aan de binnenzijde is in deze muur nog een nis ingewerkt. In de binnenmuren zijn verticale gleuven in het beton uitgespaard.

Het is eigen aan bunkers dat er in de ondergrond in en rond de bunker constructieve elementen of militaire infrastructuur zitten die rechtstreeks verband houden met de bunker, zoals vloerplaten, waterafvoersystemen of bekabeling.

1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt is vastgesteld tijdens een plaatsbezoek op 10 februari 2014 en vanop afstand op 23 maart 2016. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

De bunker verkeert niet in een goede toestand. Het beton brokkelt op verschillende plaatsen af of vertoont grote barsten. Het gebogen gegolfd plaatijzer is uitgebroken. De cementlaag op de schuine dakrand is slechts ten dele bewaard. Het volume van de constructie is niettemin nog goed bewaard.

2. EVALUEREND GEDEELTE

2.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden

2.1.1. Historische waarde

De Duitse bunker heeft een belangrijke historische waarde als Duits betonnen verdedigingswerk dat reeds in het begin van 1916 was opgetrokken op de oostelijke oever van de IJzer. Er zijn in deze regio weinig bunkers gekend die zo vroeg in de oorlog zijn opgetrokken en vandaag nog bewaard zijn. Het betreft bovendien een **zeldzaam** bewaarde commandopost uit de Duitse eerste stelling, de zogenaamde *Hauptstellung*. Vanaf deze eerste linie konden de Duitse voorposten in het geïndeerde gebied aan de westelijke kant van de IJzer bereikt worden via bruggen en passerellen. De inplanting van de bunker op de voormalige oostelijke oever van de IJzer kan vandaag nog ervaren worden vanaf de westelijke oever van de IJzer.

De bewaarde inscripties verwijzen wellicht naar de oorspronkelijke functie als commandopost voor de *Linke Reserve Kompagnie*.

Het betreft een eenvoudige commandopost. De kwaliteit van het beton, wellicht zonder bewapening, is in overeenstemming met het gebruikte bouwprocédé in deze vroege oorlogsjaren. Vanwege logistieke redenen was het helemaal niet evident om in de eerste verdedigingslijn, zo dicht bij de vijand, stevige betonnen constructies op te trekken. Vermoedelijk had de constructie, door zijn ligging dichtbij de vijand, ook sterk te lijden onder vijandelijke beschietingen. De historische **context** is dus van groot belang om de architecturale kwaliteiten van de constructie goed te begrijpen.

2.1.2. Architecturale waarde

De bunker is **representatief** voor gelijkaardige bunkers die in deze regio langs de Duitse frontlijn waren opgetrokken en ook als commandopost werden gebruikt. Opvallende elementen zijn de schuin afgewerkte dakrand, die mooi gecementeerd was en de drie vierkante openingen aan de achterzijde.

2.1.3. Technische waarde

Als betonnen constructie, die specifiek voor militaire doeleinden werd opgetrokken. Deze betonnen constructie met zijn bouwtechnische kenmerken van zowel bovengrondse als ondergrondse aard, getuigt van het belang en de evolutie van de betonbouw in de stellingenoorlog, die de Eerste Wereldoorlog geworden was. Nooit eerder werden zo massaal betonnen verdedigingsconstructies opgetrokken als tijdens de Eerste Wereldoorlog. Daar waar er in de eerste oorlogsjaren werd geïmproviseerd en geëxperimenteerd met allerlei typologieën en toegepaste technieken in de betonbouw, evolueerde men geleidelijk naar zo sterk en efficiënt mogelijk uitgedokterde standaardontwerpen, die in sommige gevallen voor meerdere doelen konden gebruikt worden. Tijdens het interbellum en de Tweede Wereldoorlog zou dit leiden tot de massale uitbouw van heuse bunkerstellingen, met bunkers die tot in het kleinste detail waren gestandaardiseerd.

2.1.4. Culturele waarde

Als materiële getuige van de *Grooten Oorlog*, die Vlaanderen jarenlang in zijn greep had en het leven van ontelbaar veel mensen ingrijpend tekende of volledig verwoestte. De Eerste Wereldoorlog was een internationale gebeurtenis bij uitstek, met West-Vlaanderen als één van de strijdtoneelen waar honderdduizenden mannen uit de hele wereld vochten. De herinnering aan de Eerste Wereldoorlog kent nog steeds een breed maatschappelijk en internationaal draagvlak.

2.2. Motivering van het type bescherming

De bunker wordt beschermd als monument. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuuroederen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemeen belang wegens de erfgoedwaarde(n)."

2.3. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

In dit beschermingsvoorstel wordt de betonnen militaire post ter bescherming voorgesteld. Rond de bunker wordt een bijkomende perimeter van twee meter mee afgebakend, zodat uitstekende betonnen fundamentplaten, waterafvoersystemen en andere elementen die integraal deel uitmaken van de bunker maar niet bovengronds waarneembaar zijn, mee opgenomen zijn in de bescherming. Dit betekent een deel van het perceel 279A.

2.4. Juridische toestand

2.4.1. Onroerend Erfgoed:

De bunker is opgenomen in de vastgestelde inventaris van het bouwkundig erfgoed, met ID-nummer 216698.

2.4.2. Ruimtelijke Ordening:

Gelegen in bouwvrij agrarisch gebied met overdruk landschappelijk waardevolle gebieden, andere dan agrarische gebieden. Reservatiestrook: reservatie-gebieden. Het betreft herbevestigd agrarisch gebied (cf. Gewestplan).

2.4.3. Landinrichting / andere projecten:

Gelegen het Ruilverkavelingsgebied Ramskapelle (nr. 7029, datum afwerking 7/12/1984).

3. BEHEERSVISIE

De opmaak van de beheersvisie gebeurde in samenspraak met de afdeling Beheer West-Vlaanderen, op een overleg op dinsdag 17 mei 2016.

3.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen.

Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het beschermingsbesluit.

3.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden er van aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechthouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen. Dat zijn deze:

- Het goed als een goed huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;

- De toestand van het goed regelmatig controleren;
- Regulier onderhoud uitoefenen;
- Onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

3.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een verkavelingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is vraagt de vergunningverlener (de gemeente of de Vlaamse overheid) advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende Onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

4. BRONNEN

- Domein Raversijde Oostende, Collectie militaire stafkaarten Eerste Wereldoorlog, *Leffinghe, Target Map No. 4*, 1/9/1917; *Nieuport (Plan Directeur Armée Belge)*, 1/11/1917; *Stellungskarte f.d. Gruppe Nord*, Blatt IX, 25/11/1917; *Nieuport (Plan Directeur Armée Belge)*, 1/6/1918.
- Koninklijk Legermuseum Brussel, Collectie militaire luchtfoto's Eerste Wereldoorlog (geraadpleegd in het Kenniscentrum In Flanders Fields Museum Ieper), Franse luchtfoto 16/3/1916 (dianummer 2624, FID 1617), Belgische luchtfoto's 9/8/1916 (dianummer 2548, FID 2927), 9/9/1917 (dianummer 2410, FID 4629), Britse luchtfoto 5/9/1917 (dianummer 2552, FID 2931).
- Koninklijk Legermuseum Brussel, Collectie militaire stafkaarten Eerste Wereldoorlog, *Nieuport (Plan Directeur Armée Belge)*, 19/12/1917, *Ramscappelle (Plan Directeur Armée Belge)*, 20/3/1918.
- Koninklijk Legermuseum Brussel, Fonds C.D.H., Inventaire QGT nr 27, map 533, *Abri Nr. 364*.
- Kenniscentrum In Flanders Fields Museum Ieper, *Batteriekarte Gruppe Nord*, Blatt XXVIII, 10/10/1918.
- Militärarchiv Freiburg, Großer Generalstab der Preußischen Armee / Oberste Heeresleitung des Deutschen Heeres, PH3/93K, *Stellungskarte Dixsmuide-Nord*, Blatt XVIII, 14/1/1918; PH3-Karte/1827, *Mannekensveer*, 13/6/1918.
- *Captured German Trench and Operations Maps from the National archives* [CD-rom uitgegeven door The Naval & Military Press], *Dixmude Nord* Blatt I, 18/4/1917.
- DESEYNE A. 2007: *De kust bezet 1914-1918*, Brugge.
- FICK R. e.a. 1936: *Das 2. Matrosen-Regiment 1914-1918 in Flandern*, Kiel.
- KINDER Th. 1933: *Das Marine-Infanterie-Regiment 1 1914-1918*, Kiel.
- LAMBRECHT E. 2013: *Ten aanval. De strijd om de voorposten aan de IJzer*, Brugge.
- STICHELBAUT B. & CHIELENS P. 2013: *De oorlog vanuit de lucht. 1914-1918. Het Front in België*, Brussel.
- TANNEN e.a. 1936: *Das Kaiserliche Marine-Infanterie-Regiment Nr. 3 in den Stürmen des Weltkrieges von 1914-1918*, Thüringen.

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan bij de bescherming

Zie afzonderlijk document.

5.2. Fotobijlage

De fotobijlage bij het ministerieel besluit bevat alle relevante foto's voor dit dossier. Er is geen afzonderlijke fotobijlage bij het inhoudelijke dossier gevoegd.

5.3. Documentatie

Zie afzonderlijk document.

5.4. Criterianota

Zie afzonderlijk document.